

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อเสริมการเรียนรู้ทรัพยากรป่าพรุ
โรงเรียนวัดบ่อลือ อำเภอยะใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช
The Development of Local Curriculum to Preserve
Peat Swamp Forest of Wat Bor Lor School, Chian Yai,
Nakhon Si Thammarat

มานะ ขุนวีช่วย¹ นฤมล ขุนวีช่วย² เย็นฤดี หนูเพชร³ และสุรินทร์ภรณ์ ศรีอินทร์^{4*}

Mana Kunweechuay¹, Narumol Khunweechuay²,
Yenruedee Noophet³ and Surinporn Sri-in^{4*}

¹ ผศ., หลักสูตรสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช 80280

² ผศ., หลักสูตรวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช 80280

³ อ., หลักสูตรภาษาอังกฤษ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช 80280

⁴ นักวิจัยชำนาญการ ดร., คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ 10900

¹ Asst. Prof., Education Program in Social Studies, Faculty of Education, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University, Nakhon Si Thammarat, 80280, Thailand

² Asst. Prof., Program in Environmental Science, Faculty of Science, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University, Nakhon Si Thammarat, 80280, Thailand

³ Lecturer., Education Program in English, Faculty of Education, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University, Nakhon Si Thammarat, 80280, Thailand

⁴ Researcher, Dr., Faculty of Fishery, Kasetsart University, Bangkok, 10900, Thailand

* Corresponding author: E-mail address: rdisps@ku.ac.th

(Received: October 25, 2019; Revised: March 1, 2020; Accepted: March 3, 2020)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของป่าพรุคลองค้อในพื้นที่บ้านบ่อล่อ และจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ” ให้แก่โรงเรียนบ่อล่อ ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอยะใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ใช้หลักการวิจัยเชิงคุณภาพและวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ่อล่อเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตป่าพรุคลองค้อ ซึ่งเป็นป่าพรุผืนใหญ่ที่เชื่อมต่อกับป่าพรุควนเคร็ง การรับรู้ของชุมชนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และตำนานมีความเชื่อมโยงกับตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ที่ปรากฏเป็นเรื่องเล่ามาจนถึงปัจจุบัน การที่ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าพรุส่งผลให้ชาวบ้านในพื้นที่ได้อาศัยทรัพยากรในป่าพรุเพื่อการดำรงชีพและสร้างสรรค์วัฒนธรรม ภูมิปัญญาหลายกรณี โดยเฉพาะ เกี่ยวกับการจับปลา หาน้ำผึ้ง และภูมิปัญญาเกี่ยวกับกระจุต ผลการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับนักเรียนในช่วงชั้นที่ 2 ของโรงเรียนบ้านบ่อล่อ สามารถแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 หน่วยการเรียนรู้ คือ หน่วยการเรียนรู้หมู่บ้านบ่อล่อของเรา หน่วยการเรียนรู้ลักษณะหมู่บ้านของฉัน หน่วยการเรียนรู้พรุคลองค้อ หน่วยการเรียนรู้ภูมิปัญญาพรุคลองค้อ และหน่วยการเรียนรู้ภูมิใจในบ้านฉัน โดยเป้าหมายของการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักและได้เรียนรู้ทรัพยากรในชุมชนของตนเอง อันจะนำไปสู่ความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชน

คำสำคัญ: พรุคลองค้อ, หลักสูตรท้องถิ่น, ชุมชนบ่อล่อ

Abstract

This research aims to study the context of peat swamp forest in Ban Bo Lo area and develop the local curriculum, Phru people, for Bo Lo School, Maejao-uhau Subdistrict, Chian Yai District, Nakhon Si Thammarat Province. This study is characterized as qualitative research and participatory action research. The results of the study showed that Bo Lo community is located in Khlong Khong swamp forest area which is a large swamp forest connected to the Kuan Kreang swamp forest. The community's awareness about history and legend is linked to Muang Nakhon Si Thammarat legend that appears as a story until the present. Located in the swamp area, the villagers in this area rely on peat land resources for livelihood and creative culture, many cases of wisdom, especially fishing, finding honey, and wisdom about Krajoed. The local curriculum for students in the second level of Ban Bo Lo School can be divided into 5 units: Unit 1 Our Bo Lo Village, Unit 2 My Village Style, Unit 3 Khlong Khong Peat Swamp, Unit 4 Khlong Khong Peat Swamp Wisdom, and Unit 5 Proud of My Home. The goal of designing this local curriculum is to enables the students to know and learn about the resources in their community leading to love, cherish natural, and cultural resources in the community.

Keywords: Khlong Khong Peat Swamp Forest, Local Curriculum, Bo Lo Community

บทนำ

ป่าพรุคลองค้อ เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของป่าพรุควนเคร็งตอนกลาง ครอบคลุมพื้นที่รอยต่อของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอยะวดี และอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช มีคลองสายหลักไหลผ่าน 2 สาย คือ คลองค้อ และคลองชะอวด (แม่น้ำปากพนัง) ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่พรุคลองค้อหลายชุมชน รวมถึง ชุมชนบ้านบ่อล้อยด้วย ทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรุคลองค้อเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลถึงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เพราะได้นำทรัพยากรต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าพรุมาใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งจากพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ ได้ถูกนำมาใช้ทำเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นอาหารบริโภคของคนและสัตว์ ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย บางชนิดนำมาเป็นไม้ประดับเพื่อความสวยงาม การใช้ทรัพยากรจากไม้เป็นเชื้อเพลิงใช้เป็นเครื่องบอกปรากฏการณ์ธรรมชาติบางอย่าง ใช้เป็นเครื่องรางของขลังซึ่งมีผลด้านกำลังใจ เป็นเครื่องประกอบวัตถุบูชา นำมาทำเป็นสีย้อมผ้า นำมาทำกระดาษ รวมทั้ง ใช้เป็นยาสมุนไพรในการรักษาโรคมะเร็งใช้เจ็บต่าง ๆ [1] อย่างไรก็ตาม จากปรากฏการณ์ไฟไหม้ป่าพรุควนเคร็ง ซึ่งเป็นป่าพรุผืนใหญ่อันดับสองของประเทศไทยในพื้นที่เขตรอยต่อของจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุงและสงขลา [2] เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะ ช่วงกลาง พ.ศ.2562 ที่มีความรุนแรงมากกว่าทุกครั้ง แสดงให้เห็นว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่สามารถแก้ปัญหาไฟไหม้ป่าพรุและปัญหาอื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างความตระหนักโดยอาศัยองค์ความรู้ท้องถิ่นให้กับชุมชนเป็นอีกทางออกหนึ่งที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาป่าพรุได้อย่างยั่งยืน โดยจำเป็นต้องนำกระบวนการเหล่านี้ผ่านระบบการศึกษา ซึ่งนโยบายทางการศึกษาของชาติได้เปิดโอกาสให้สถาบันการศึกษาท้องถิ่นสามารถจัดทำหลักสูตรเพื่อจัดการเรียนการสอนที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นได้ [3]

บทความวิจัยนี้ จึงนำแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมาใช้เป็นกรอบในการศึกษา เกิดจากสมมติฐานที่ว่า การใช้หลักสูตรจัดการเรียนการสอนในลักษณะเดียวกันทั้งประเทศ ย่อมไม่สัมพันธ์กับชีวิตจริงของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ การจัดการเรียนการสอนแบบเดียวกันทำให้ละเลยต่อมรดกทางวัฒนธรรม มรดกทางธรรมชาติ และสิ่งอันพึงอนุรักษ์ของท้องถิ่น ทำให้มีการสืบทอดสิ่งที่มีค่าของท้องถิ่น ทั้งยังไม่เป็นการสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่น เช่น ด้านการผลิต ด้านอาชีพ เป็นต้น บางท้องถิ่นอาจมีปัญหาแตกต่างกันออกไป เช่น ปัญหาโรคมะเร็งใช้เจ็บ ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น แทนที่การศึกษาจะช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวกลับจะส่งเสริมให้มุ่งเพื่อการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น [4] แนวคิดดังกล่าวนี้ว่า สอดคล้องกับบทความวิจัยนี้เป็นอย่างมาก กล่าวคือ การศึกษาเรื่องคนพรุเป็นความพยายามที่จะรักษามรดกของท้องถิ่นเพื่อให้คนรุ่นใหม่ที่เป็นนักเรียนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ควบคู่กับการเรียนรู้ที่เป็นหลักสูตรแกนกลาง

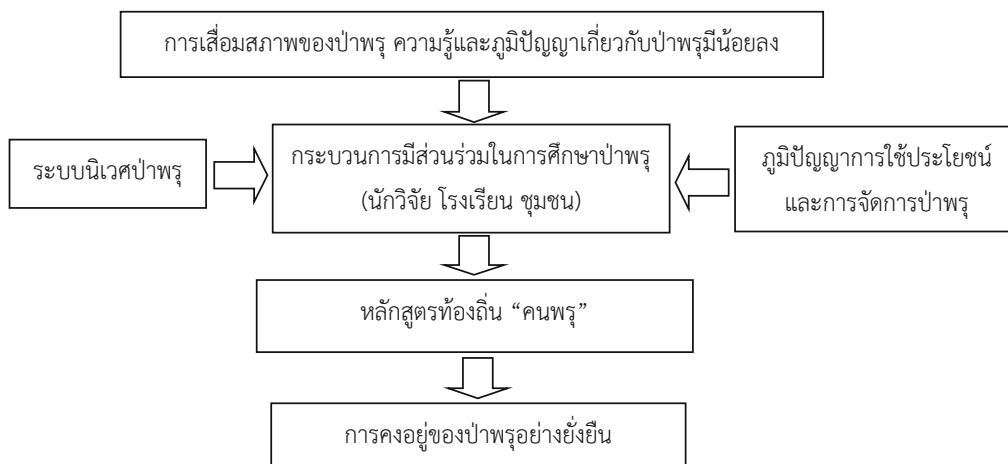
จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ” เพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนวัดบ่อล้อย ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอยะวดี จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งในพื้นที่ดังกล่าวเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกับป่าพรุ ยังคงใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าพรุ หลักสูตรท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจะเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน มีการจัดทำหลักสูตรเพื่อแสดงให้เห็นลักษณะการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าพรุของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งในมิติทางวิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์ โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ ต้องการให้เยาวชนได้เรียนรู้ว่าป่าพรุเป็นป่าที่มีคุณค่าทั้งต่อนิเวศและผู้คน การที่ทรัพยากรป่าพรุเสื่อมโทรมลงย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตคนที่อยู่รายรอบป่าพรุ และหากหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ” สามารถขยายผลไปยังพื้นที่อื่น ๆ ในเขตป่าพรุคลองค้อย่อมจะส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ป่าพรุที่จะรู้จักคุ้นเคยกับป่าพรุมากขึ้น ในฐานะที่ป่าพรุเป็นป่าที่มีคุณูปการต่อชุมชนที่เขายาศัยอยู่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาป่าพรุที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทของป่าพรุคลองค้อในพื้นที่บ้านบ่อล้อ อำเภอยะใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง “คนพรุ” ให้กับโรงเรียนวัดบ่อล้อ อำเภอยะใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้มองว่า ป่าพรุซึ่งเป็นลักษณะนิเวศเฉพาะถิ่นภาคใต้ถูกลดบทบาทลง เพราะกระแสการพัฒนาแนวใหม่ มีการบุกรุกพื้นที่ป่าพรุเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ การศึกษาในระบบก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องป่าพรุมากนัก ส่งผลถึงการลดลงหรือไม่ก็เสื่อมสภาพของป่าพรุอย่างมาก ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นควรเข้าไปหนุนเสริมให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นกับคนรุ่นใหม่ ทั้งในเรื่องระบบนิเวศ การใช้ประโยชน์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดการ หากเกิดหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ” ขึ้น นักเรียนที่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับป่าพรุก็จะเกิดความรัก ความหวงแหนในทรัพยากรของท้องถิ่น ประชาชนในท้องถิ่นเองก็จะเห็นคุณค่าของป่าพรุ จนนำไปสู่การรักษาป่าพรุให้คงอยู่คู่กับชุมชน

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีดำเนินการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยประยุกต์ใช้หลักการวิจัยเชิงคุณภาพ และหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีการทำงานวิจัยร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัย โรงเรียน และชุมชนที่ใช้ประโยชน์ป่าพรุ วิธีการศึกษาที่คณะผู้วิจัยนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการมี 3 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง 2) การศึกษาจากภาคสนาม และ 3) การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ” ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับป่าพรุ และหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าพรุ

2. การศึกษาภาคสนาม ในประเด็นความรู้เกี่ยวกับป่าพรุ ได้แก่ บริบท ความสำคัญ ความเปลี่ยนแปลง และการจัดการป่าพรุคลองค้อ แล้วนำความรู้นั้นไปพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องมีการศึกษาภาคสนามเพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับป่าพรุ โดยได้กำหนดวิธีการศึกษา ดังนี้ [5] 2.1) การสังเกต

เป็นการค้นหาพฤติกรรมเพื่อให้รู้ว่า ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาคิดอะไร ทำอะไร โดยผู้วิจัยจะการใช้การสังเกตทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในการสังเกตที่เป็นรูปธรรมนั้น ผู้วิจัยจะได้เข้าไปศึกษาวิถีชีวิตชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าพรุ เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการสังเกตแล้วจะทำการบันทึกและถ่ายภาพเพื่อนำข้อมูลที่ได้นำมาประกอบกับวิธีการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ ต่อไป 2.2) การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้สร้างกรอบของคำถามไว้เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการสัมภาษณ์ แต่ทั้งนี้จะต้องดูสถานการณ์ว่า เป็นไปในลักษณะใด ถ้าผู้ตอบแสดงความคิดเห็นได้อย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยก็จะปล่อยให้การถาม – ตอบ เป็นไปอย่างธรรมชาติ และให้คำถามสั้นไหลไปได้ตามสถานการณ์ กลุ่มคนที่ผู้วิจัยเลือกในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นผู้นำทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ และปราชญ์ชาวบ้าน โดยเฉพาะ เรื่องภูมิปัญญาป่าพรุ จนกระทั่ง สามารถสังเคราะห์เป็นความรู้เพื่อตอบคำถามการวิจัยได้ 2.3) การสนทนากลุ่ม เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจง โดยมีผู้ดำเนินการสนทนา เป็นผู้คอยจุดประเด็นในการสนทนาเพื่อชักจูงให้กลุ่มเกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง โดยมีผู้เข้าร่วมสนทนาในแต่ละกลุ่ม จำนวน 5 - 10 คน ซึ่งเลือกมาจากประชากรเป้าหมายที่กำหนดเอาไว้ ประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยจะนำมาเป็นประเด็นสนทนากลุ่ม คือ การจัดหลักสูตรท้องถิ่นคนพรุใช้หัวข้ออะไรบ้าง เราไปศึกษาข้อมูลบริบทชุมชนจากใครได้บ้าง ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มนั้น จะเป็นข้อมูลที่มาจากการระดมความคิดเห็นจากกลุ่มคนกลุ่มเล็ก ๆ แต่จะมีข้อมูลที่ผ่านระบบการตรวจสอบแล้วจากผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มกันเอง ทำให้มีความน่าเชื่อถือระดับหนึ่ง อีกทั้งการที่ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นสนทนากลุ่มไว้อย่างชัดเจนทำให้สามารถหาข้อมูลเชิงลึกในประเด็นใดประเด็นหนึ่งได้ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มนั้นจำเป็นต้องมีการตรวจสอบอีกครั้งหนึ่งจากข้อมูลที่ได้จากวิธีการอื่นเพื่อความถูกต้องและน่าเชื่อถือ ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมด โดยเฉพาะ ข้อมูลจากภาคสนามผู้วิจัยจะได้จัดการกับข้อมูลก่อนการนำมาใช้ กล่าวคือ การคัดเลือกข้อมูลที่น่าเชื่อถือ โดยการวิพากษ์ข้อมูลที่มีคำตอบใกล้เคียงกัน รวมทั้ง การนำมาตรวจสอบกับข้อมูลจากเอกสาร พร้อมทั้ง จัดเป็นประเด็นหรือการเรียงเรียงข้อมูล แล้วนำเสนอโดยการบอกเล่าในเชิงพรรณนาวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามวิจัย และ 2.4) การจัดเวทีชุมชนพื้นที่ใช้ประโยชน์จากป่าพรุ จำนวน 2 ครั้ง โดยครั้งที่ 1 การจัดเวทีชุมชนจัดขึ้นเพื่อระดมความคิดเห็น จากชาวบ้านในพื้นที่ป่าพรุ โดยให้ชาวบ้านเล่าให้ฟังถึงการใช้ประโยชน์จากป่าพรุว่า ใช้อย่างไร เช่น ในป่าพรุพบพืชและสัตว์อะไรบ้าง การใช้ประโยชน์จากสัตว์อย่างไร ใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างไร การจับปลาจับอย่างไร การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าพรุเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง เป็นต้น ครั้งที่ 2 เป็นการทบทวนสิ่งที่นำข้อมูลที่ได้จากครั้งก่อน และการสัมภาษณ์ในเชิงลึก หากมีการผิดพลาดด้านข้อมูลก็แก้ไขโดยทันที

3. จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ” โดยการดำเนินการตามขั้นตอนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ” กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา 4 – 6 โรงเรียนวัดบ่อล่อ ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเข็ญใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ทีมวิจัย โรงเรียน ผู้นำชุมชน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น และชาวบ้านที่มีส่วนเกี่ยวข้อง กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น มี 3 ขั้นตอนดังต่อไปนี้ [3] ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเป็นขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ” และสำรวจความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของนักเรียน ผู้ปกครอง ครูภูมิปัญญา เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นคนพรุ แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา เพื่อสำรวจความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยการจัดกิจกรรมการสนทนากลุ่ม มีทีมวิจัย ผู้บริหารและครูโรงเรียนวัดบ่อล่อ ผู้นำชุมชน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น และ

ชาวบ้านในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดทำหลักสูตร เพื่อให้เกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็น ต่อประเด็น เนื้อหา การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร “คนพรุ” ขั้นตอนที่ 2 การสร้างหลักสูตร “คนพรุ” ขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นคนพรุ และประเมินคุณภาพหลักสูตร โดยนำผล ที่ได้จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ในขั้นตอนที่ 1 มาเป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น และประเมิน คุณภาพหลักสูตร โดยผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินการ ประกอบด้วย 2.1) การออกแบบและพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่น โดยการร่างหลักสูตร “คนพรุ” สำหรับนักเรียนโรงเรียนวัดบ่อลื้อ 2.2) ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน โดยการศึกษาวิเคราะห์เอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำหลักสูตร การสัมภาษณ์ เพื่อค้นหาสภาพปัญหา ความต้องการจำเป็น และข้อมูลพื้นฐานสำหรับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ” เพื่อกำหนดหลักการ และเป้าหมายของหลักสูตรท้องถิ่น 2.3) การกำหนดเนื้อหา และการวิเคราะห์มาตรฐาน การเรียนรู้ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และเนื้อหาสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น และ 2.4) การจัดทำแผนการเรียนรู้ในหลักสูตรท้องถิ่น และขั้นตอนที่ 3 การนำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้ โดยทีมวิจัยนำร่างหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ” ไปทดลองใช้กับนักเรียนโรงเรียนวัดบ่อลื้อ

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยจำแนก จัดระบบข้อมูล และหาความสัมพันธ์ของข้อมูล วิเคราะห์ ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป โดยการวิเคราะห์ตีความข้อมูลแบบอุปนัย จากปรากฏการณ์ที่มองเห็น [6] โดยนำ ข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย ทั้งจากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม มาตีความและสร้างข้อสรุปหรือข้อค้นพบ ตรวจสอบความถูกต้องโดยตรวจสอบสามเส้า ด้านข้อมูล ทั้งข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม โดยพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้มาจะต้องได้ข้อมูลตรงกัน และตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล ทั้งจากวิธี การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม โดยใช้การสังเกตควบคู่กับการซักถาม พร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูล เพิ่มเติมจากเอกสาร เพื่อความแน่นอนว่าข้อสรุปนั้นเที่ยงตรงตามความเป็นจริง [6]

ผลการศึกษา

บริบทของป่าพรุคลองค้อง

ป่าพรุคลองค้องนับเป็นทรัพยากรที่สำคัญซึ่งส่งผลถึงคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ จากการ ศึกษาพบว่า มีทรัพยากรทางชีวภาพที่สำคัญที่ชาวบ้านสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในแง่มุมต่าง ๆ ได้เป็นจำนวนมาก เช่น มีความพยายามในการหาพันธุ์พืชแล้วพบว่า มีมากกว่า 100 ชนิด โดยชาวบ้านได้อาศัยพืชพรรณต่าง ๆ ในการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน จนป่าพรุเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณนั้น โดยมีการใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าพรุคลองค้องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่สำคัญคือ ใช้ในการทำเครื่องมือเครื่องไม้ต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องใช้ เป็นอาหารบริโภคของคน ใช้เป็นอาหารบริโภคของสัตว์ ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และโรงเรือนต่าง ๆ ส่วนการมุงหลังคา ไม้บางชนิดนำมาเป็นไม้ประดับ เพื่อความสวยงาม การใช้ทรัพยากรจากไม้เป็นเชื้อเพลิง ใช้เป็นเครื่องบอกปรากฏการณ์ธรรมชาติบางอย่าง เช่น การออกดอกของชุมเห็ดใหญ่ ใช้เป็นเครื่องรางของขลังซึ่งมีผลต่อกำลังใจ เป็นเครื่องประกอบวัตถุบูชา เป็นยาสมุนไพรในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ นำมาทำเป็นสีย้อมผ้าธรรมชาติ รวมทั้ง การนำมาทำกระดาษ ซึ่งเป็นกระดาษที่ทำมาจากต้นหญ้าและต้นพืชในป่าพรุ [1]

ปัจจุบัน “พันธุ์พืช” ในบริเวณพื้นที่ป่าพรุคลองค้อบางชนิดก็ได้สูญพันธุ์ไปแล้วในขณะที่บางชนิดก็เหลือน้อยเต็มที และขึ้นแทนที่ด้วยต้นเสม็ดขาวเนื่องจากต้นเสม็ดขาวสามารถเจริญเติบโตได้ดีในดินเปรี้ยว ในกรณีนี้จึงมีความจำเป็นในแง่ที่จะมีการศึกษาเกี่ยวกับการนำพันธุ์ไม้ที่หายไปให้กลับมาในป่าพรุอีกครั้งหนึ่ง กรณีของ “พันธุ์สัตว์” พื้นที่ป่าพรุคลองค้อตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีพันธุ์สัตว์มากมายหลากหลายชนิดเช่นกัน เนื่องจากในอดีตป่าพรุคลองค้อเป็นป่าพรุที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในเรื่องของป่า น้ำ และดิน จึงทำให้มีสัตว์นานาชนิดอาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว และชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากสัตว์แต่ละชนิดในลักษณะต่าง ๆ พบว่าลักษณะการใช้ประโยชน์จากสัตว์ชนิดต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าพรุคลองค้อตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่สำคัญคือการใช้สัตว์เป็นอาหารบริโภคของคน ใช้เป็นเหยื่อดักสัตว์ชนิดต่าง ๆ ใช้เป็นยาสมุนไพรรักษาโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ เป็นเครื่องบอกเวลา ใช้เลี้ยงเพื่อความสวยงามและความเพลิดเพลิน ใช้เป็นเครื่องสังเวยระดับน้ำในฤดูน้ำหลาก ใช้เป็นสินค้า ตลอดจนน้ำผึ้ง โดยเฉพาะ ปลาถือได้ว่าสัตว์เศรษฐกิจของชาวบ้านในพื้นที่ป่าพรุคลองค้อ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ปัจจุบันสัตว์ชนิดต่าง ๆ มีจำนวนลดลงจากอดีตเป็นอย่างมากและสัตว์บางชนิดได้สูญพันธุ์ไป ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากระบบนิเวศป่าพรุที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ไม่ว่าจะเป็นป่า น้ำ หรือแม้แต่ดิน กรณีนี้จึงมีลักษณะเช่นเดียวกับกับพันธุ์พืช คือ การสนับสนุนให้เกิดการศึกษาเพื่อคืนสัตว์ที่หายไปให้กลับมาในป่าพรุอีกครั้งหนึ่ง [2]

“ทรัพยากรดิน” ในพื้นที่ป่าพรุคลองค้อ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ดินพรุ เป็นดินที่มีลักษณะเฉพาะที่เกิดจากรากพืช ซากต้นไม้และใบไม้ที่สลายตัวอย่างช้า ๆ ทับถมกันเป็นดินที่มีความหนาแน่นน้อย มีสภาพคล้ายกับฟองน้ำนุ่ม ๆ ที่อุ้มน้ำไว้ หรือเป็นดินที่มีลักษณะเป็นดิน “ยล” [2] หากมีหญ้า หรือวัชพืชต่าง ๆ ตลอดจนต้นไม้ต่างชนิดขึ้นปกคลุมจำนวนมาก ก็จะเรียกว่า “ป่าเขียว” ซึ่งดินพรุเป็นดินส่วนใหญ่ที่มีอยู่ในพื้นที่ป่าพรุคลองค้อ 2) ดินขอบพรุ เป็นดินที่มีสภาพหน้าดินเป็นดินเหนียว ลึกลงไปจะเป็นดินพรุ มีลักษณะเนื้อดินเป็นซากพืชทับถมกันเป็นเนื้อดินหยาบ ๆ และลึกลงไปอีกจะเป็นดินทรายอ่อน ๆ สีดำ และ 3) ดินพังการ เป็นดินที่เป็นเนินสูง หน้าดินเป็นสีดำ บ้างก็เป็นดินเหนียว และมีพื้นที่ดินพรุอยู่รอบ ๆ ปัจจุบันลักษณะของดินในพื้นที่พรุคลองค้อมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก และนำไปใช้ประโยชน์ได้น้อยกว่าในอดีต เนื่องจากปัจจุบันดินมีลักษณะเป็นดินเปรี้ยว ดินแข็งและขาดความอุดมสมบูรณ์ ทำการเกษตรไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร แต่ในขณะที่ดินในอดีตเป็นดินไม่แข็ง ไม่เปรี้ยว และเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ดินเป็นผล” ซึ่งหมายถึงดินที่สามารถปลูกพืชผักแล้วให้ผลผลิตดี สำหรับสาเหตุการเปลี่ยนแปลงของลักษณะดินดังกล่าวมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น ไฟไหม้ป่าพรุ น้ำแห้งเป็นระยะเวลานาน และการใช้ปุ๋ยของเกษตรกร เป็นต้น ส่วน “ทรัพยากรน้ำ” ในพื้นที่ป่าพรุ ช่วงก่อน พ.ศ.2500 น้ำในป่าพรุจะเป็นน้ำจืด และสีดำใส ระดับน้ำในป่าพรุจะไม่แห้งจากพื้นที่ดินพรุ แต่จะมีน้ำขังอยู่ตลอด จะมากน้อยแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับฤดูกาล ในอดีตน้ำในป่าพรุคลองค้อมีการไหลเวียน น้ำใส ใช้อุปโภคบริโภคได้ มีน้ำขังตามหนอง คลอง บึงที่อยู่ในป่าพรุตลอดทั้งปี และมีสัตว์น้ำชุกชุม จนกลายเป็นสัตว์เศรษฐกิจของชุมชนชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำในป่าพรุได้อย่างเต็มที่ แม้แต่การนำน้ำในป่าพรุมารบริโภค เมื่อชาวบ้านเข้าไปหาของป่าในพรุ ไม่นิยมนำน้ำดื่มติดตัวไป แคะใช้ไม้ขุดบริเวณที่ดินเป็น “ยล” ให้เป็นหลุมทิ้งไว้สักครู่ก็จะ มีน้ำขังเต็มหลุม ร่อนน้ำใสสามารถนำมาดื่มได้ ปัจจุบันน้ำมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต กล่าวคือ น้ำไม่ค่อยมีการไหลเวียน กลายเป็นน้ำเปรี้ยว ส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลง รวมทั้ง ลักษณะของพืชดั้งเดิมที่ขึ้นอยู่ มีปริมาณลดลงไปด้วย ไม่เสม็ดขาวมีความทนต่อน้ำเปรี้ยวได้ดี จึงเป็นพืชเด่นขึ้นมาแทนที่ การเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติของน้ำในป่าพรุมีสาเหตุหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าพรุเพื่อใช้ประโยชน์ที่ดิน

ทั้งการถางป่าเพื่อทำการกสิกรรม เป็นที่อยู่อาศัยหรือกิจกรรมอื่น ๆ และมีการขุดคลองระบายน้ำออกจากป่าพรุ และป้องกันน้ำท่วมป่าพรุ สำหรับการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของชุมชนป่าพรุตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีหลายลักษณะ โดยการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ใช้แม่น้ำ ลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำ โดยเฉพาะ แม่น้ำสายหลัก ได้แก่ คลองชะอวด คลองค้ออง ส่วนคลองสายย่อยต่าง ๆ เป็นเส้นทางเพื่อเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าพรุ เช่น การจับปลา จับสัตว์ป่า ตัดไม้ และเก็บของป่า การใช้น้ำในการเกษตรกรรม เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ใช้ในการอุปโภค เช่น การล้างจาน การซักผ้า และการอาบน้ำ เป็นต้น [1]

ความเปลี่ยนแปลงพรุคลองค้ออง

สภาพป่าพรุคลองค้อองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในรอบศตวรรษที่ผ่านมา เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าพรุ เป็นทั้งจุดก่อเกิดและการขยายตัวของชุมชน และเป็นปัจจัยสำคัญที่ชุมชนจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมมาอย่างต่อเนื่อง สภาพของป่าพรุมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่าง ๆ ด้วยสาเหตุและปัจจัยหลายประการ ในการศึกษาประเด็นดังกล่าวจำเป็นต้องกำหนดช่วงเวลา หรือยุคในการศึกษา เพื่อให้เห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศป่าพรุคลองค้ออง โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค ดังนี้

1. ยุคป่าเขียว (ก่อน พ.ศ. 2505) พื้นที่ป่าพรุคลองค้อองในยุคป่าเขียวมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรป่า ดิน น้ำ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ ทำให้ผู้คนบริเวณใกล้เคียงตั้งแต่อำเภอชะอวดจนถึงชุมชนบริเวณปากพนังได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าพรุมาหลายชั่วอายุคน โดยการเข้าไปตัดไม้ในป่าพรุเพื่อนำมาใช้สอย สร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยรวมถึงการจำหน่ายไม้ซึ่งอาศัยแม่น้ำปากพนังเป็นเส้นทางลำเลียงไม้ด้วยการต่อแพ ซึ่งต้องใช้เวลาเป็นแรมเดือนถึงจะสามารถนำไม้ออกมาใช้ประโยชน์ได้ ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในลักษณะดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่ง จำนวนประชากรเริ่มมีเพิ่มมากขึ้น พื้นที่ทำการเกษตรมีจำนวนจำกัด ทำให้เกิดการขยายพื้นที่เพื่อการเกษตรไปยังป่าพรุ โดยบริเวณพื้นที่บ้านเนินธัมมังมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เมื่อประมาณทศวรรษ 2470 สำหรับชาวบ้านที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงแรก ๆ ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่อพยพมาจากตำบลการะเกด อำเภอเชียรใหญ่ และชาวบ้านจากอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช และจากพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งเป็นญาติหรือรู้จักกับกลุ่มที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนก่อนในช่วงแรก ๆ หลังจากนั้นก็มีชาวบ้านจากพื้นที่ต่าง ๆ เข้ามาตั้งบ้านเรือนจนกลายเป็นชุมชน ดังเช่นในปัจจุบัน [7] ดังนั้น การเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวบ้านในเขตพื้นที่ป่าพรุในช่วงแรก ชาวบ้านส่วนใหญ่มีระบบการผลิต 2 ลักษณะด้วยกัน คือ ประการแรก เป็นระบบการผลิตเพื่อยังชีพหรือเพื่อยู้อยู่เพื่อกิน โดยเฉพาะ ครั้วเรือนที่เข้ามาจับจองบุกเบิกพื้นที่ทำกิน ระบบการผลิตหลักจะทำในขณะเดียวกัน ยังมีระบบการผลิตที่อาศัยฐานทรัพยากรป่าพรุเพื่อยังชีพ ไม่ว่าจะเป็นการนำไม้มาใช้สอยและจำหน่าย การหาปลาน้ำจืดในพรุ การเข้ามาล่าสัตว์ ถอนกระจุตและหาของป่า และประการที่สองเป็นระบบการผลิตกึ่งยังชีพ คือ มีการแบ่งสรรผลผลิต ส่วนหนึ่งเก็บไว้บริโภคในครั้วเรือน อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้ขาย โดยเฉพาะในช่วงที่มีการสัมปทานเผาถ่านเกิดขึ้นในพื้นที่พรุคลองค้อองเมื่อประมาณ พ.ศ.2485 ได้มีการสร้างเตาเผาถ่านขึ้นจำนวนมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนจึงเน้นการตัดไม้ในเชิงพาณิชย์มากกว่า ชาวบ้านจากแหล่งชุมชนอื่น ทั้งนี้เนื่องจากโอกาสและความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรของชาวบ้านในชุมชนมีมากกว่าชาวบ้านจากแหล่งชุมชนอื่น ๆ

2. ยุคหลังวาทภัย (พ.ศ. 2505 – 2539) เมื่อ พ.ศ.2505 ได้เกิดเหตุการณ์วาทภัยครั้งใหญ่ขึ้น หรือที่เรียกว่า “วาทภัยแหลมตะลุมพุก” โดยพายุโซนร้อน “แฮเรียต” ได้พัดผ่านภาคใต้ ส่งผลให้พื้นที่ป่าพรุได้รับความเสียหายเป็นบริเวณกว้างไปด้วย โดยเฉพาะ ไม้โค่นล้มและตายจำนวนมาก ซึ่งได้ดึงดูดให้ชาวบ้านทั้งใกล้และไกลเข้าไปขนถ่านไปใช้ประโยชน์ ตลอดจนนำไปสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ โดยเฉพาะ ชาวบ้านจากปากพนังที่บ้านเรือนได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์วาทภัยแหลมตะลุมพุกดังกล่าว นอกจากนี้ เหตุการณ์ดังกล่าวยังส่งผลให้ชาวบ้านในพื้นที่อื่น ๆ เข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินได้สะดวกมากยิ่งขึ้น จึงมีการทยอยเข้ามาจับจองพื้นที่กันมาก ส่งผลให้จำนวนประชากรในชุมชนมีเพิ่มขึ้นตามลำดับ การตัดไม้หลังเหตุการณ์วาทภัย 2505 จนถึงปัจจุบัน ทำให้จำนวนไม้ที่มีอยู่ในพื้นที่พรุคลองค้องเริ่มมีปริมาณลดลงอย่างเห็นได้ชัด รวมทั้ง ความหลากหลายของชนิดพันธุ์ไม้ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำก็เริ่มลดน้อยลง ด้วยเหตุผลและเงื่อนไขหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ หรือเงื่อนไขที่เกิดจากภัยธรรมชาติ แม้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรจะลดลง แต่บางบริเวณของพื้นที่พรุคลองค้องก็ยังคงความอุดมสมบูรณ์ของความเป็นป่าเขียวอยู่ กระทั่ง พ.ศ.2517 ได้มีการประกาศให้พื้นที่พรุคลองค้องบางส่วนเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ด้วยเหตุนี้ ระบบการผลิตที่พึ่งพิงทรัพยากรไม้เป็นหลักทั้งของคนในชุมชนและภายนอกชุมชนจึงค่อย ๆ ลดลง [7] สำหรับการหาปลาและจับสัตว์น้ำ ถือว่าเป็นระบบการผลิตที่ยังสัมพันธ์อยู่กับการจัดการน้ำ ในยุคนั้นชาวบ้านนิยมหาปลาและสัตว์น้ำเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเกิดเหตุการณ์ “น้ำท่วม” ในพื้นที่พรุคลองค้อง โดยในช่วง พ.ศ. 2505 –2530 เป็นช่วงที่เกิดภาวะอุทกภัยในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน พ.ศ. 2518 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ และเป็นปีที่น้ำท่วมสูงสุดในพื้นที่พรุคลองค้อง โดยได้ทำลายทรัพยากรสินของชาวบ้านและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่พรุคลองค้องอย่างมาก ทำให้พื้นที่นาและพื้นที่ทำการเกษตรได้รับความเสียหาย ส่งผลให้ชาวบ้านบางส่วนเลิกทำนา และหันไปประกอบอาชีพหาปลาในพื้นที่พรุมากขึ้นด้วยวิธีการต่าง ๆ เพิ่มขึ้น จากเดิมใช้วิธีการปลา วางไซ วางซั้ง แต่ในยุคนี้ได้เพิ่มวิธีการจับ และใช้เครื่องมืออุปกรณ์เพิ่มขึ้น ได้แก่ การวางอวน การยกยอ และการชุดหลุมล่อปลา

ภาพที่ 2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการทำอวนยกปลาและการจักสานผลิตภัณฑ์กระจูดในพื้นที่ป่าพรุคลองค้อง

ต่อมาใน พ.ศ. 2536 – 2537 ชาวบ้านเริ่มหันมาเลี้ยงปลาแทนการหาปลาในพรุ โดยสำนักงานประมงจังหวัด กรมประมง ได้มีการชุดแปลงนาสาธิตการเลี้ยงปลาสด 1 แปลง บนเนื้อที่ 6 ไร่ เพื่อเป็นการส่งเสริมอาชีพและสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ผลปรากฏว่า สภาพพื้นที่ที่มีปัญหาน้ำท่วมสูงเป็นประจำและน้ำในแปลงมีสภาพเป็นกรด ทำให้ปลาสดที่ชาวบ้านเลี้ยงไม่เจริญเติบโต การเลี้ยงปลาสดจึงไม่ประสบผลสำเร็จ

และไม่คุ้มทุน ชาวบ้านจึงเลิกเลี้ยงปลาสด แต่ใช้แปลงดังกล่าวเป็นบ่อล่อปลารวมชาติทำให้พอมีรายได้ส่วนหนึ่ง พ.ศ. 2536 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรในพื้นที่ป่าพรุ บ้านเนินธัมมัง จึงทรงมีพระราชเสาวนีย์ให้จัดตั้งโครงการศิลปาชีพบ้านเนินธัมมังขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2537 เพื่อเป็นการส่งเสริมราษฎรในพื้นที่ที่มีอาชีพเสริม ตลอดจนการอนุรักษ์พื้นที่ป่าพรุ เช่น การส่งเสริมการทำผลิตภัณฑ์จากกระจูด การปลูกกระจูดและการทอผ้า ส่งผลให้หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาให้การส่งเสริมและสนับสนุนด้านต่าง ๆ ในพื้นที่พรุอย่างต่อเนื่อง โดยใน พ.ศ. 2538 ได้มีการจัดทำแผนการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่ดินเปรี้ยวจัด อันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้น ในบ้านเนินธัมมัง ดำเนินการโดยสถานีพัฒนาที่ดินนครศรีธรรมราช สำนักงานพัฒนาที่ดิน เขต 11 กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรกรรมได้ โดยเสนอขอสนับสนุนงบประมาณ จาก สน.กปร. ในปี 2538 ครอบคลุมพื้นที่ 1,872 ไร่ แต่พื้นที่ที่สามารถดำเนินการได้เร่งด่วนมีเนื้อที่ทั้งหมด ประมาณ 1,500 ไร่ ส่วนพื้นที่ที่เหลือจะเป็นป่าเสม็ด สำหรับการดำเนินงานสามารถเริ่มดำเนินการได้จริงใน พ.ศ. 2539 เนื่องจากประสบกับปัญหาฝนตกหนักและน้ำท่วมในพื้นที่

3. ยุคการเกษตรเชิงพาณิชย์ (พ.ศ. 2540 – ปัจจุบัน) ระบบการผลิตในยุคการเกษตรเชิงพาณิชย์ ชาวบ้านในพื้นที่ป่าพรุได้ลดความสำคัญต่อระบบการผลิตที่อาศัยทรัพยากรป่าพรุเพื่อยังชีพ ทั้งการตัดไม้และหาของป่า เนื่องจากใน พ.ศ. 2542 มีการจัดตั้ง “เขตห้ามล่าสัตว์ป่าบ่อล้อ” ขึ้นในพื้นที่ การเข้ามาของหน่วยงานดังกล่าวได้ช่วยลดปริมาณการล่าสัตว์ป่าและการทำลายทรัพยากรป่าพรุในระดับหนึ่ง แต่ยังมีระบบการผลิตด้านนี้ที่ยังหลงเหลืออยู่ คือ การจับปลาและสัตว์น้ำ อย่างไรก็ตาม ปริมาณสัตว์น้ำ ได้ลดลงไปอย่างมาก เนื่องจากสาเหตุหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร หรือแม้แต่การจับสัตว์น้ำที่ไม่ถูกวิธี เช่น การลักลอบซื้อตปลา การใช้ยาเบื่อปลา สำหรับกลุ่มคนที่ทำการลักลอบซื้อตปลา และใช้ยาเบื่อปลาในพื้นที่ป่าพรุ ส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่มาจากภายนอกชุมชน นอกจากนี้ ในเขตป่าพรุได้เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าพรุขึ้นอย่างต่อเนื่องทุก ๆ ปี โดยเฉพาะใน พ.ศ. 2545 ได้เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าพรุครั้งใหญ่อีกครั้ง ในปีเดียวกันได้มีโครงการขุดลอกคูคลองในพื้นที่พรุคลองค้องเพื่อสร้างแนวกันไฟ แต่ก็ไม่สามารถป้องกันไฟป่าที่เกิดขึ้นเกือบทุกปีได้ ส่งผลให้สภาพป่าพรุได้รับความเสียหายอย่างต่อเนื่อง ความอุดมสมบูรณ์ของป่าพรุและความหลากหลายของระบบนิเวศในป่าพรุเริ่มลดลงและแทบไม่หลงเหลือความเป็น “ป่าเขียว” ให้เห็นอย่างเช่นในอดีต [7] เมื่อระบบนิเวศป่าพรุเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ รวมไปถึงสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำในป่าพรุได้ลดปริมาณลง และเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะ ดินและน้ำมีสภาพเปรี้ยว ส่งผลให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตร จากเดิมที่เคยทำนาเป็นหลัก หันไปนิยมปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันมากขึ้น แต่ยางพาราปลูกและเจริญเติบโตได้ไม่ดีในพื้นที่ป่าพรุ แต่ในปัจจุบันพืชเศรษฐกิจที่กำลังมาแรง และมีที่คาดว่าจะมีความหวังของชาวบ้านนั่นก็คือ “ปาล์มน้ำมัน” โดยเริ่มเข้ามาในพื้นที่ป่าพรุประมาณ พ.ศ. 2540 โดยการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐเพื่อทดลองปลูกเป็นแปลงสาธิต ต่อมาปาล์มน้ำมันที่ทดลองปลูกเหล่านี้ให้ผลผลิตพอสมควร จึงเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านสนใจและหันมาปลูกปาล์มกันมากขึ้น การปลูกปาล์มในเขตพื้นที่ป่าพรุจึงจำเป็นต้องมีการจัดการพื้นที่ หากเป็นพื้นที่ลุ่มในป่าพรุ ต้องทำการขุดคันดินและยกร่อง

ภาพที่ 3 การปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่ป่าพรุ

นอกจากนี้ในช่วง พ.ศ.2538 – 2547 ได้มีการเข้ามาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นโครงการที่เน้นการพัฒนาแหล่งน้ำเป็นสำคัญ ด้วยการปรับปรุงโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่น้ำปากพนัง เพื่อให้มีน้ำใช้อย่างสมบูรณ์ในฤดูฝน และมีน้ำจัดเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง รวมทั้งป้องกันน้ำเค็มไม่ให้ไหลเข้าคลองต่าง ๆ ในโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง โดยเฉพาะ พื้นที่ใกล้แม่น้ำปากพนังและพื้นที่ลุ่มต่ำกว่าชายทะเล นอกจากนี้ ยังมีการขุดคลองชะอวด – แพรกเมือง ขึ้นมาใหม่ ช่วงแรกของคลองจะเชื่อมต่อกับคลองชะอวด ซึ่งเป็นคลองที่เชื่อมโยงกับพื้นที่พรุคลองค้อ ดังนั้น คลองชะอวด – แพรกเมือง จึงมีผลต่อระดับน้ำในพรุ โดยในช่วงบางช่วงจะมีผลทำให้ระดับน้ำในพรุแห้ง เมื่อระดับน้ำในพรุแห้งก็จะก่อให้เกิดไฟป่าขึ้นได้ง่าย ตลอดจนทำให้ระบบนิเวศป่าพรุเสียสมดุล ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าพรุ อย่างไรก็ตามมีชาวบ้านบางกลุ่มมองว่าการเกิดขึ้นของคลองชะอวด – แพรกเมือง เป็นสิ่งที่ดีหากมองในประเด็นของการแก้ไขปัญหาหน้าท่วมในพื้นที่ เนื่องจากคลองชะอวด – แพรกเมือง ช่วยให้การระบายน้ำออกจากพื้นที่รวดเร็วขึ้นสำหรับการทำนาในยุคนั้น เริ่มลดน้อยลงไปอีก เมื่อเกิดปัญหาดินและน้ำเปรี้ยว ประกอบกับ ปัญหามารแพรระบาดของโรคและแมลงต่าง ๆ จึงต้องเพิ่มระดับความเข้มข้นในการผลิตมากยิ่งขึ้น ทั้งการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชต่าง ๆ ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ในขณะที่ ผลผลิตที่ได้ยังไม่ดีเท่าที่ควร ทำให้ชาวนาจำนวนมากเลิกอาชีพทำนาโดยหันไปประกอบอาชีพอื่น หากกล่าวเฉพาะบ้านบ่อล่อนั้นก็พบว่า ไม่มีชาวบ้านครัวเรือนใดทำนาอีกแล้วในปัจจุบัน

หลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ”

หลักการและเหตุผลของหลักสูตร “คนพรุ”

หลักสูตร “คนพรุ” เป็นรายวิชาเพิ่มเติม เน้นการให้ความรู้ ประวัติความเป็นมาของชุมชน ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพรุคลองค้อและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพรุคลองค้อ สู่การจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน เพื่อให้นักเรียนที่เป็นเยาวชนท้องถิ่น รู้จักการใช้ประโยชน์จากป่าพรุสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ระบบนิเวศของพรุคลองค้อที่ส่งผลต่อสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ และ การใช้ประโยชน์จากพื้นที่พรุคลองค้อ รวมทั้ง การสอดแทรกทักษะการเรียนรู้ ทักษะชีวิต และความสำนึกรักบ้านเกิด ด้วยการให้ความรู้เพิ่มเติมในเรื่องความเป็นมาของท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายการศึกษาชาติ และเป้าหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม พ.ศ.2551 ที่มุ่งเน้นความสำคัญที่จะให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพ ซึ่งดำเนินการ

เรียนรู้ เพื่อสืบทอดและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับพรุคลองค้อให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของบุคคลในท้องถิ่น ชาวบ้านครูภูมิปัญญา และผู้อาวุโสในท้องถิ่นร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล และถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการจัดการศึกษา การจัดการเรียนรู้หลักสูตรรายวิชาเพิ่มเติม “คนพรุ” เป็นการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดทักษะการคิดต่าง ๆ ในการจัดทำข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์ การสังเกต เปรียบเทียบ จัดเรียงลำดับ จัดประเภท และการใช้ตัวเลข ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสามารถเชื่อมโยงไปยังข้อมูลหรือสาระเนื้อหาของกลุ่มสาขาอื่น ๆ ได้อย่างหลากหลาย จนเป็นความเข้าใจในเรื่องที่ผู้เรียนกำลังเรียนอยู่ได้ง่ายขึ้น การจัดการเรียนการสอนมุ่งเน้นให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนรู้ โดยให้ผู้เรียนได้ศึกษา สืบค้น ให้ความรู้ และปฏิบัติกิจกรรมกลุ่ม เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดทักษะการเรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้ให้เกิดในระยะยาว ส่งเสริมทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา เพื่อสร้างความตระหนัก ความภูมิใจ จากการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ สืบสาน และการอนุรักษ์ท้องถิ่นสืบไป

จุดมุ่งหมายของหลักสูตร

1. เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับตำนานที่เกี่ยวกับชุมชนบ่อล้อและชุมชนในเขตพื้นที่ป่าพรุคลองค้อ
2. เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และระบบนิเวศพรุคลองค้อ
3. เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพรุคลองค้อ
4. เพื่อให้มีทักษะการทำงาน ทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการใช้เทคโนโลยีในการสืบค้น
5. เพื่อให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการมีส่วนร่วมดูแลสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของพรุคลองค้อ
6. เพื่อให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สืบสาน และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
7. เพื่อให้เกิดความภูมิใจ ความตระหนักในสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมในบ้านเกิดของตนเอง

โครงสร้างเนื้อหาหลักสูตร

โครงสร้างเนื้อหาหลักสูตร ประกอบด้วย 5 หน่วยการเรียนรู้ โดยกำหนดเวลาเรียน 40 คาบ ๆ ละ 50 นาที โดยจัดระยะเวลาเรียน สัปดาห์ละ 4 คาบ รวม 10 สัปดาห์ หรืออาจปรับให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 โครงสร้างเนื้อหาหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ”

หน่วยที่	หัวข้อ	รายละเอียดเนื้อหา	จำนวนคาบ
1.	หมู่บ้านบ่อล้อของเรา	- ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่บ้าน - สถานที่สำคัญของหมู่บ้าน - บุคคลสำคัญของหมู่บ้าน	6
2.	ลักษณะหมู่บ้านของฉัน	- ภูมิศาสตร์บ้านฉัน - อาชีพสำคัญชุมชน	4

ตารางที่ 1 โครงสร้างเนื้อหาหลักสูตรท้องถิ่น “คนพรุ” (ต่อ)

หน่วยที่	หัวข้อ	รายละเอียดเนื้อหา	จำนวนคาบ
3.	พรุคลองค้อง	- พรุคลองค้อง - ระบบนิเวศพรุคลองค้อง - ปัจจัยควบคุมทางระบบนิเวศ - ความสำคัญของระบบนิเวศ - การใช้ประโยชน์จากพรุคลองค้อง - ห่วงโซ่อาหาร - ความเชื่อในพรุคลองค้อง - การใช้ประโยชน์ที่ดิน	15
4.	ภูมิปัญญา พรุคลองค้อง	- ภูมิปัญญาท้องถิ่น พรุคลองค้อง - ประเพณีบ้านฉัน - สำรจรรอบพรุคลองค้อง	11 ชั่วโมงที่ 1 – 2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น พรุคลองค้อง ชั่วโมงที่ 3 – 4 ประเพณีบ้านฉัน
5.	ภูมิใจในบ้านฉัน	- การร่วมมือและการมีส่วนร่วมการดำเนินการ - การร่วมมือพรุคลองค้อง - การปฏิบัติตนตามการแบ่งเขตพื้นที่การใช้ที่ดิน - การสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พรุคลองค้อง	4
รวม			40

คำอธิบายรายวิชา

ความเป็นมา ตำนานที่สัมพันธ์กับชุมชนบ่อลื้อ สถานที่ และบุคคลสำคัญ ลักษณะสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งทางด้านภูมิประเทศ ภูมิอากาศ การประกอบอาชีพ ภูมิปัญญาพรุคลองค้อง การใช้ประโยชน์ที่ดิน ความเชื่อพรุคลองค้อง ประเพณีวัฒนธรรม การใช้ทรัพยากรพรุคลองค้อง และระบบนิเวศพรุคลองค้อง

กิจกรรมการเรียนรู้

1. การจัดการการเรียนรู้ให้มีครูถ่ายทอดความรู้ และให้ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับผู้เรียนเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดทักษะการวิเคราะห์ ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น ที่เกิดจากประสบการณ์ในการเรียนรู้ทั้งด้านสืบค้นข้อมูล และการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้

2. การจัดการเรียนรู้ เน้นการใช้วัสดุ และอุปกรณ์ ที่มีอยู่ในโรงเรียนและในท้องถิ่นเป็นสื่อการเรียนรู้ และการผลิตชิ้นงานของนักเรียนแต่ละกลุ่ม

3. การจัดการเรียนรู้เน้นกระบวนการกลุ่มการจัดการเรียนรู้เหมาะสมกับเนื้อหา เน้นกระบวนการทำงานเท่ากับผลการเรียนรู้ความเข้าใจของผู้เรียน

4. การจัดการเรียนรู้เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญของการทำงานร่วมกัน เน้นให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกันเป็นทีม เพื่อให้ผู้เรียนร่วมสืบค้นข้อมูล และสร้างความรู้ด้วยตนเอง เพื่อพัฒนาทักษะทางสังคม เจตคติโดยเน้นความตระหนักและเห็นคุณค่าท้องถิ่น และการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

5. ส่งเสริมให้ผู้เรียนกล้าคิดกล้าทำ ในสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อตนเอง และชุมชน รวมทั้งให้ผู้เรียนมีการเสนอแนวคิดต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์ จากกิจกรรมการเรียนรู้ และการนำเสนอผลงานจากกิจกรรมต่าง ๆ

ลักษณะกิจกรรมการจัดการเรียนรู้

1. การจัดการเรียนรู้ในห้องเรียน กิจกรรมการเรียนการสอน ใช้การจัดการเรียนรู้เทคนิคผังกราฟิก มุ่งเน้นให้ผู้เรียน เกิดความจำที่ถาวร และมุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อการวางแผนการปฏิบัติกิจกรรมของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม

2. การจัดการเรียนรู้นอกห้องเรียน กิจกรรมการเรียนการสอนโดยปราชญ์ชาวบ้าน มุ่งเน้นการสำรวจเชิงพื้นที่ โดยการปั่นจักรยานสำรวจพื้นที่โดยรอบชุมชน สำรวจพุดูโดยรอบโรงเรียน รวมทั้งการให้ใบงานที่นำไปจัดทำที่บ้าน

การวัดการประเมินผลการเรียนรู้

หลักสูตร “คนพุดู” เน้นการวัดและการประเมินผลตามสภาพจริง การประเมินควบคู่กับการจัดการเรียนรู้ โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการประเมิน นักเรียนประเมินตนเอง การวัดและการประเมินการเรียนรู้มีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของกิจกรรมที่กำหนดไว้ในแผนการจัดการเรียนรู้ การวัดและการประเมินผลด้านทักษะกระบวนการการทำการกิจกรรม เทียบเท่ากับผลการเรียนรู้ด้านความรู้ความเข้าใจ และการวัดและการประเมินผลด้านเจตคติ

การวัดและการประเมินผลการเรียนรู้ที่ครอบคลุมด้านพุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัยดังนี้

1. การวัดการประเมินผลด้านพุทธิพิสัย จากการทำการกิจกรรมการเรียนรู้ การสร้างผลงานหรือชิ้นงานของนักเรียน และการนำเสนอ โดยใช้การตรวจชิ้นงาน และการสังเกตจากผู้ที่เกี่ยวข้องหลังจากจัดกิจกรรม

2. การวัดการประเมินผลทักษะพิสัย จากทักษะการปฏิบัติงานกลุ่มของนักเรียน ที่แสดงถึงการทำงานร่วมกับผู้อื่น การตัดสินใจ การแก้ปัญหา โดยใช้การสังเกตจากผู้ที่เกี่ยวข้องในกิจกรรม หลังจากการจัดกิจกรรมแต่ละหน่วย

3. การวัดการประเมินผลเจตคติ ทั้งด้านค่านิยม คุณธรรมและจริยธรรมรวมทัศนคติของนักเรียน โดยการให้นักเรียนสะท้อนความคิดความรู้สึก หลังจากจัดกิจกรรมแต่ละหน่วย

คำแนะนำการใช้หลักสูตร

หลักสูตร “คนพุดู” เป็นรายวิชาเพิ่มเติมของหลักสูตรสถานศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 โรงเรียนวัดบ่อล้อย ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช

1. หลักสูตรท้องถิ่นนี้เป็นการพัฒนาให้มีความสอดคล้องกับสภาพทั่วไปของท้องถิ่นเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ เข้าใจ เห็นคุณค่า และภาคภูมิใจในวิถีการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรในท้องถิ่นของบ้านบ่อล้อย รวมทั้ง ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สืบสาน และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับแก่สังคมทั่วไป

2. หลักสูตรเป็นการจัดการเรียนรู้สาระเพิ่มเติม สามารถจัดการเรียนรู้ในเวลาการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้

3. ผู้เรียนตามหลักสูตรนี้ คือ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6
4. ระยะเวลาในการจัดการเรียนรู้โดยใช้หลักสูตรนี้ คือ ใช้เวลาเรียน 40 ชั่วโมงต่อภาคเรียน และจัดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นรายสัปดาห์ละ 4 คาบ รวมประมาณ 10 สัปดาห์
5. ครูผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้หลักสูตรสถานศึกษา ต้องเน้นการจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนบ้านบ่อล้อ โดยศึกษาขั้นตอนจากแผนการเรียนรู้หลักสูตร “คนพรุ” เป็นแนวทางก่อนดำเนินการเรียนการสอน
6. หลักสูตรนี้ใช้ควบคู่กับแผนการจัดการเรียนรู้ “คนพรุ” แบบประเมินทักษะ และแบบสะท้อนความคิดจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ในแต่ละแผนการเรียนรู้
7. โครงสร้างเนื้อหาหลักสูตรมีการจัดการเรียนรู้หน่วยที่ 1 และ 2 เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานสำหรับหน่วยการเรียนรู้อื่น ๆ หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 และ 4 สามารถจัดการเรียนรู้ปรับเปลี่ยนลำดับได้ ตามสภาพของเวลา และหรือกิจกรรมประเพณีของชุมชนและท้องถิ่นและการเรียนรู้ที่ 5 จัดเป็นลำดับสุดท้ายเพื่อสรุปการเรียนรู้ทั้งหมด
8. การจัดการเรียนรู้ท้องถิ่นศึกษาเป็นการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการระหว่าง สังคมศึกษาและวิทยาศาสตร์และสามารถพัฒนาเป็นหลักสูตรสถานศึกษาได้ในอนาคต

สรุปและการอภิปรายผล

บริบทของป่าพรุคลองค้อง

ป่าพรุคลองค้อง นับเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของพรุควนเคื่องตอนกลางมีเนื้อที่ประมาณ 29,949 ไร่ มีลักษณะพื้นที่เป็นแอ่งคล้ายท้องกระทะมีน้ำท่วมขังตลอดปี ในฤดูฝนน้ำจะท่วมขังในระดับสูงและหลังจากนั้นน้ำจะเริ่มลดระดับลง โดยพื้นที่พรุคลองค้องจะครอบคลุมพื้นที่เขตรอยต่อของ 3 อำเภอ ได้แก่ ตำบลสวนหลวง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ และตำบลชะอวด อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ป่าพรุคลองค้องมีลำคลองสายหลักสำคัญ ที่ไหลผ่านพื้นที่ป่าพรุ 2 สาย ได้แก่ คลองค้อง และคลองชะอวด โดยคำว่า “พรุคลองค้อง” ซึ่งบางครั้งเรียกว่า “พรุคลองฆ้อง” หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “พรุคลองฆ้อง” เป็นชื่อเรียกตามชื่อลำคลองที่ไหลผ่านบริเวณชุมชน นั่นก็คือ “คลองค้อง” ซึ่งเป็นคลองสาขาหนึ่งของแม่น้ำปากพนัง ปัจจุบันทางราชการเขียนเป็น “คลองฆ้อง” มีความยาวประมาณ 20 กิโลเมตร เป็นลำคลองสายหลัก และอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำ มีต้นน้ำมาจากอำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ไหลผ่านตำบลสวนหลวง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นแหล่งกักน้ำจากป่าพรุ และยังเป็นอีกพื้นที่หนึ่งในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ลักษณะป่าดั้งเดิมจะเป็นไม้เสม็ดและไม้หว้า ซึ่งเป็นพืชหลักลักษณะของดินมีอินทรีย์วัตถุที่อุดม มีความลึกประมาณ 5 เซนติเมตร ไม้พื้นล่าง ได้แก่ กระจุต และมีลูกไม้เสม็ดขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น บริเวณดังกล่าวจะมีน้ำท่วมขังเกือบตลอดปี ช่วงน้ำสูงสุด ได้แก่ ช่วงเดือนพฤศจิกายน – ธันวาคม ซึ่งแต่เดิมพรุคลองค้องเป็นพรุที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านเข้ามาใช้ประโยชน์ในการทำมาหากินจำนวนมาก อีกทั้ง ยังเป็นแหล่งวัตถุดิบในการจักสาน โดยเฉพาะ ต้นกระจุตซึ่งเป็นแหล่งรายได้ในการเลี้ยงครอบครัวของชาวชุมชนป่าพรุคลองค้อง มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่าทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรุมีประโยชน์ต่อชาวบ้านในพื้นที่ ความสมบูรณ์ของป่าพรุย่อมส่งผลถึงคุณภาพชีวิตที่ดี

ของชาวบ้านนั่นเอง ซึ่งการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นคนพรู้เพื่อให้เยาวชนได้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากร จึงเป็นช่องทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การรู้คุณค่า การรักษาดูแลให้ป่าพรู้มีความสมบูรณ์

ความเปลี่ยนแปลงของป่าพรู้คลองค้อง

การเปลี่ยนแปลงของป่าพรู้แบ่งออกเป็น 3 ยุคด้วยกัน คือ ป่าพรู้คลองค้องในยุคป่าเขียว (ก่อน พ.ศ. 2505) ป่าพรู้คลองค้องยุคหลังวาทภัย (พ.ศ. 2505 – 2539) และป่าพรู้คลองค้องยุคการเกษตรเชิงพาณิชย์ (พ.ศ. 2540 – ปัจจุบัน) ซึ่งในยุคแรก คือ 1) ยุคป่าเขียว (ก่อน พ.ศ. 2505) ชาวบ้านส่วนใหญ่มีระบบการผลิตที่สัมพันธ์กับป่าพรู้ คือ การผลิตที่อาศัยฐานทรัพยากรป่าพรู้เพื่อ ยังชีพ เช่น การนำไม้มาใช้สอยและจำหน่าย การหาปลา การล่าสัตว์ การหาของป่า และการเก็บต้นกระจุต โดยอาศัยเส้นทางน้ำเป็นหลักในการขนส่งผลผลิตออกจากป่าพรู้ 2) ยุคหลังวาทภัย ลักษณะของระบบการผลิตยังเป็นรูปแบบเดิม ๆ แต่การตัดไม้ได้ลดน้อยลง ในยุคนี้ชาวบ้านนิยมหาปลาและสัตว์น้ำเพิ่มมากขึ้นด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยเฉพาะ การใช้การวางไซและการขุดหลุมล่อปลา ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบการจัดสรรสิทธิในการเข้าถึงแหล่งน้ำในป่าพรู้ ส่วนระบบการผลิตด้านการเกษตรในยุคนี้ ยังคงเป็นระบบการผลิตหลักในชุมชน โดยเฉพาะ การทำนาที่อาศัยน้ำฝน แต่ต่อมาเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมและไฟไหม้ป่าพรู้บ่อยครั้ง ทำให้สภาพพรู้เปลี่ยนแปลง น้ำมีสภาพเปรี้ยว ทำให้ชาวบ้านบางคนเลิกอาชีพทำนาและหันไปประกอบอาชีพอื่น จนกระทั่ง สำนักงานจัดรูปที่ดินนครศรีธรรมราชได้ก่อสร้างคันกั้นน้ำพร้อมระบบส่งน้ำและระบบระบายน้ำในพื้นที่ป่าพรู้ ส่งผลให้ชาวบ้านที่มีอาชีพทำนาได้เปลี่ยนจากการทำนาปีที่ต้องรอน้ำฝนมาเป็นการทำนาหว่าน และ 3) ยุคการเกษตรเชิงพาณิชย์ ชาวบ้านได้ลดความสำคัญต่อระบบการผลิตที่อาศัยทรัพยากรป่าพรู้เพื่อยังชีพ ทั้งการตัดไม้และเก็บของป่า เมื่อระบบนิเวศป่าพรู้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ส่งผลให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตร จากเดิมที่เคยทำนาเป็นหลัก หันไปนิยมปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันมากขึ้น โดยชาวบ้านได้ใช้วิธีขุดโคกยกร่อง เพื่อป้องกันปัญหาน้ำท่วมขังในพื้นที่ปลูกปาล์ม ส่วนระบบน้ำที่ใช้สำหรับการทำนาในยุคนี้ได้อาศัยระบบเหมืองไส้ไก่ของสำนักงานจัดรูปที่ดิน ปัจจุบันชุมชนได้พัฒนากลายเป็นชุมชนกึ่งเมืองมากขึ้น เพราะที่ตั้งของชุมชนเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเส้นทางคมนาคมแบบใหม่หรือตั้งใกล้ถนนสายหลัก โดยคนในชุมชนบอกล้อมักอาศัยทรัพยากรในพื้นที่ป่าพรู้น้อยลง สอดคล้องกับการศึกษาของ Narumol Sukphan and Piyawan Nuengmarcha [8] ที่พบว่า ที่ดินในพื้นที่ป่าพรู้ได้ถูกปรับให้กลายเป็นเกษตรเชิงเดี่ยว หรือการผลิตแบบเกษตรผสมผสานมากขึ้น

การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น

กระแสของการศึกษาท้องถิ่นเริ่มต้นขึ้นอย่างจริงจังราว 2 – 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ด้วยความเชื่อว่าการจะพัฒนาสังคมไปได้ให้เกิดความยั่งยืนต้องเริ่มต้นพัฒนาที่ฐานราก ซึ่งท้องถิ่นศึกษาจึงเป็นคำตอบของการเริ่มต้น ผู้วิจัยคิดเห็นว่า ความสำคัญของการศึกษาท้องถิ่นสามารถพิจารณาได้หลายแง่มุม ดังนี้ ประการแรก การศึกษาท้องถิ่นเป็นฐานของแนวทางการวางนโยบายเพื่อพัฒนาท้องถิ่นต่อไปในอนาคต การพัฒนาในประเทศไทยที่ผ่านมาเน้นเรื่องเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยเฉพาะ ภาคอุตสาหกรรมทำให้เศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็วในขณะที่เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกจำนวนมาก โดยเฉพาะ ปัญหาในลักษณะของสังคมเมือง เช่น ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด เป็นต้น การพัฒนาที่เน้นด้านวัตถุเพียงอย่างเดียวจึงตัดขาดคนออกจากวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ผูกพันกับธรรมชาติและตัดขาดรากเหง้าที่ผูกพันกับบ้านเกิด ดังนั้น การศึกษาท้องถิ่นซึ่งเป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม – วัฒนธรรม จากภายในอย่างละเอียดลึกซึ้งทำให้มองเห็นข้อเท็จจริงและปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เมื่อนำมารวมกับการ

เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมจากภายนอกจะทำให้สามารถกำหนดแนวการพัฒนาโดยให้คนในพื้นที่มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ จึงจะเป็นการพัฒนาที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลางและเพื่อประชาชนอย่างแท้จริงซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งแนวทางการพัฒนาดังกล่าวจะทำให้แต่ละท้องถิ่นมีความเข้มแข็งจนกลายเป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศชาติจนสามารถเผชิญกับวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมโลกต่อไปได้ ประการที่สอง การศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นโดยให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมจะทำให้คนท้องถิ่นเข้าใจรากเหง้าความเป็นมาของตนเอง จนเกิดความรักหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรม และเกิดสำนึกของความเป็นเจ้าของร่วมกัน สอดคล้องกับการศึกษาของ Amara Lekreunsin [4] ที่พบว่า ลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่นที่ดีต้องมีเนื้อหาสาระที่ส่งเสริมความสนใจ เอาใจใส่ต่อการอนุรักษ์ไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดีของท้องถิ่น เมื่อเป็นเช่นนั้น มรดกวัฒนธรรม ได้แก่ โบราณวัตถุสถาน ประเพณีพิธีกรรม ระบบความเชื่อ และภูมิปัญญาดั้งเดิมก็จะได้รับการธำรงรักษาไว้อย่างมีความหมาย และประการที่สาม ทำให้เกิดการยอมรับในความแตกต่างด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรม และชาติพันธุ์

ความสำคัญของการศึกษาท้องถิ่นตามที่กล่าวมาจะเกิดขึ้นได้อย่างมีความหมายน่าจะมีวิธีการที่หลากหลายแต่วิธีการหนึ่ง คือ การนำความรู้และเรื่องราวของท้องถิ่นเข้าไปจัดการในระบบการศึกษา โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในชุมชน ตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การวิจัยครั้งนี้พบว่าการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรตั้งแต่เริ่มต้น ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการทั้งในส่วนของครูภูมิปัญญา ผู้นำ และชาวบ้าน เกิดสำนึกและเห็นคุณค่าของทรัพยากรมากขึ้น และเห็นความสำคัญของความรู้ท้องถิ่นที่จะส่งต่อให้กับลูกหลานได้ในอนาคต งานวิจัยนี้จึงได้กำหนดจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง “คนพรุ” ให้แก่โรงเรียนวัดบ่อล่อ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตัวเองโดยเฉพาะเกี่ยวกับทรัพยากรป่าพรุ สอดคล้องกับการศึกษาของ Chaowanan Khantake [9] ที่พบว่า หลักสูตรท้องถิ่นมีหลักการตอบสนองความต้องการและความสนใจของนักเรียนและเป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น โดยหลักสูตรที่จัดทำในลักษณะของรายวิชานี้อาจมีการปรับใช้ตามสถานการณ์และข้อจำกัดที่มีเมื่อนำไปใช้ในการเรียนการสอนจริง แต่สาระหลัก คือ ความต้องการจะให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เรื่องราวของท้องถิ่น มีความภูมิใจในถิ่นฐานบ้านเกิด ได้เรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติที่ครอบครัวได้ใช้ประโยชน์มาตลอดระยะเวลา ซึ่งหากสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนหรือเยาวชนที่ได้ร่วมเรียนรู้ในทรัพยากรป่าพรุแล้วย่อมทำให้พวกเขามีความรู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรของชุมชน นำไปสู่การรักษาทรัพยากรให้สามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัย ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิ ทุกท่านที่ให้คำแนะนำและให้กำลังใจแก่ทีมผู้วิจัย และคณะครูโรงเรียนวัดบ่อล่อ ผู้นำท้องถิ่น ครูภูมิปัญญา และชาวชุมชน พรุคลองค้อที่ทำให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

References

- [1] Khunweechuay, N. (2012). *The dynamic of resource utilization in Swamp Kuan Khreng*. Nakhon Si Thammarat Rajabhat University. (In Thai)
- [2] Liamthong, S., et al. (2012). *The sustainable mangement and making use of natural resources at kuankreng peat lands*. Nakhon Si Thammarat Rajabhat University. (In Thai)
- [3] Department of Academic Affairs. (1997). *Curriculum development manual according to local needs* (2nded). Bangkok: Khurusapha Publishing House Lat Phrao. (In Thai)
- [4] Amara Lekreunsin. (1997). *Secondary curriculum and management*. Bangkok: Document and Text Department Suan Dusit Rajabhat Institute. (In Thai)
- [5] Chantavanich, S. (2009). *Qualitative research methodology* (17thed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press. (In Thai)
- [6] Appleton, J. V. (1995). Analysing qualitative interview data: Addressing issues of validity and reliability. *Journal of Advanced Nursing*, 22, 993-997.
- [7] Sukphan, N., & Sangmanee Sirisatidkid, C. (2009). *Community culture and swamp management: a case study of Khlong Khong swamp forest Nakhon Sri Thammarat*. Nakhon Si Thammarat Rajabhat University. (In Thai)
- [8] Sukphan, N., & Nuengmatcha, P. (2009). *Community water knowledge and management in swamp forests Study of Ban Noen Thamang Community, Chian Yai District, Nakhon Sri Thammarat*. Nakhon Si Thammarat Rajabhat University. (In Thai)
- [9] Khantaket, C. (2007). *Local curriculum development Social Studies, religion and culture learning substance group, Thian Phansa, Ubon Ratchathani Province Grade 6*. Unpublished Master' Thesis. Ubon: Ratchathani Rajabhat University. (In Thai)